

DORIVOR VALERIANA - VALERIANA OFFICINALIS L. O'SIMLIGINING SHIFOBAXSHLIK XUSUSIYATLARI VA XALQ TABOBATDAGI O'RNII.

Durumboyeva Mehriniso

Toshkent davlat agrar universiteti magistranti

Ilmiy rahbar. b.f.d. B.Yo.To'xtayev

Annotatsiya. Maqolada valeriana o'simlining dorivorlik xususiyatlari va shifobaxshligi yoritib berilgan. O'simlik tarkibida (ildizi va ildizpoyasi) 0,5-2 % efir moyi va sof holda izovalerian kislota bo'ladi. Valeriananing efir moyi asosan ingichka ildizlarida, izovalerian kislota esa yo'g'on va qari ildizpoyalarda ko'proq bo'ladi. Terpeniol, pinen, kamfen, azulen, kessil spirit (proazulen), limonen, sof holdagi barneol, izovalerian kislota va boshqa 292 birikmalar bo'ladi. 0,01% ga yaqin alkaloidlar (xatinin, valerin, aktenidin va boshqalar), valerid glikozid pochul spirti, oshlovchi moddalar, sanoninlar, qandlar, olma, sirka va boshqa kislotalar bo'ladi.

Kalit so'zlar: dorivor, valeriana officinalis, efir moy, valeriana hidi, "valeriana ildizi", Valeriana, Rossiya, Markaziy Osiyo.

ЛЕКАРСТВЕННЫЕ СВОЙСТВА РАСТЕНИЯ VALERIANA OFFICINALIS L.

Аннотация: В статье описаны лечебные свойства и целебные свойства растения валерианы. Растение содержит 0,5-2% эфирного масла и чистую изовалериановую кислоту в корне и корневище. Эфирное масло валерианы в основном в тонких корнях, а изовалериановой кислоты больше в толстых и старых корневищах. Терпениол, пинен, камфен, азулен, кезиловый спирт (проазулен), лимонен, барнеол чистый, изовалериановая кислота и др. соединения 292. Около 0,01% алкалоидов (хатинин, валерин, актенидин и др.), валерид гликозид почул спирт, вяжущие вещества, санонины, сахара, яблочная, уксусная и другие кислоты.

Ключевые слова: лекарственная, валериана лекарственная, эфирное масло, аромат валерианы, «корень валерианы», валериана, Россия, Средняя Азия.

MEDICINAL PROPERTIES OF THE PLANT VALERIANA OFFICINALIS L.

Abstract. The article describes the medicinal properties and healing properties of the valerian plant. The plant contains 0.5-2% essential oil and pure isovaleric acid in the root and rhizome. Essential oil of valerian is mainly in thin roots, and isovaleric acid is more in thick and old rhizomes. Terpeniol, pinene, camphene, azulene, kesyl spirit (proazulene), limonene, pure barneol, isovaleric acid and other 292 compounds. About 0,01% alkaloids (chatinine, valerine, actenidin, etc.), valeride glycoside pochul alcohol, astringent substances, sanonins, sugars, malic, vinegar and other acids.

Key words: medicinal, valeriana officinalis, essential oil, valerian scent "valerian root" Valeriana, Russia, Central Asia.

KIRISH

Dorivor valeriana – Valeriana officinalis L, valerianadoshlar (Valerianaceae) oilasiga mansub, ko'p yillik o't o'simlik, ildizpoyasi qisqa va ko'pgina mayda ildizchalar bilan qoplangan bo'lib, yer ostida tik joylashgan. Tabobatda yurak va qon-tomir kasalliklarini oldini olish hamda davolashda, ayniqsa asab sistemasini tinchlantirishda dorivor o'simliklar va ulardan olinadigan dori vositalari keng miqyosda ishlatiladi.

Valerian officinalis L. ko'plab dorivor o'simliklar orasida yetakchi o'rinni egallaydi. Shuningdek, u xalq orasida maunmeung, mushuk ildizi, mushuk o'ti, tog 'o'tlari yoki ming yillik pushti deb nomlanadi. Ko'p yillik o'simlik valerianlar oilasiga tegishli. Ko'pincha, u o'rmon qirg'oqlarida, tog 'yonbag'irlarida, o'rmonlarda, botqoq va daryo bo'ylarida o'sadi. Valeriani Rossiyada, Uzoq Sharqda va Sharqiy Sibirda osongina topish mumkin.

Ma'lum bo'lishicha, valerian ildizlari mushuk jinsiy feromonlarining bir qismi bo'lgan izovalerik kislotani o'z ichiga oladi - mushuklarni o'ziga jalb qilish uchun juftlashish davrida mushuklar tomonidan chiqariladigan maxsus hidli moddalar. Valerianing shifobaxsh xususiyatlari qadim zamonlardan beri odamlarga ma'lum. O'simlikning tinchlantiruvchi ta'siri hatto qadimgi Yunoniston va Rim shifokorlari tomonidan ham ma'lum bo'lgan. Dioskorid (I asr) u fikrlarni boshqarishga qodir ekanligiga ishongan va Pliniy Elder uni fikrni qo'zg'atuvchi vositalar bilan bog'lagan; Ibn Sino miyani mustahkamlaydi, deb hisoblagan. O'rta asrlarda Evropada valerian eng mashhur aromatlardan biri sifatida hurmatga sazovor bo'lgan. Bu isiriq, isiriq, o'rmon tutatqi kabi mashhur nomlari bilan dalolat beradi. Rossiyada valerian eng mashhur dorivor o'simliklardan biridir. Hatto Pyotr I davrida ham shifoxonalar uchun uning ildizlarini sanoat yig'ish boshlandi.

Tabobatda yurak va qon-tomir kasalliklarini oldini olish hamda davolashda, ayniqsa asab sistemasini tinchlantirishda dorivor o'simliklar va ulardan olinadigan dori vositalari keng miqyosda ishlatiladi. Shunday dorivor o'simliklarga mansub shubhasiz dorivor valerianadir. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, ayrim xo'jaliklarda chunonchi Namangan viloyati Pop tumanidagi Abu Ali ibn Sino nomli ixtisoslashgan davlat o'rmon xo'jaligida va Toshkent viloyati Y.Oxunboboyev nomli ixtisoslashgan davlat o'rmon xo'jaligida hamda Parkent tumanidagi ayrim shaxsiy xo'jaliklarda dorivor valeriana ekib o'stirish borasida ma'lum ijobiy ishlar amalga oshirildi va Respublikamizning tog'li hududlarida mazkur dorivor o'simlikning yetishtirish mumkinligi isbotlandi. Hozirgi vaqtda respublikamizning ixtisoslashgan davlat o'rmon xo'jaliklarida o'ndan ortiq dorivor o'simliklar ziroat qilinmoqda, valeriana shular jumlasidandir.

Dorivor valeriana – Valeriana officinalis L. valerianadoshlar (Valerianaceae) oilasiga mansub, ko'p yillik o't o'simlik, ildizpoyasi qisqa va ko'pgina mayda ildizchalar bilan qoplangan bo'lib, yer ostida tik joylashgan ildiz to'g'ri va qirrali, yuqori qismi tarvaqaylab ketgan.

Ildizpoyadan birinchi yili ildizoldi to'pbarglar, ikkinchi yilidan boshlab poya o'sib chiqadi. Poyasi tik o'suvchi 1,5-2,0 metrgacha yetadi. Silindrsimon, mayda qirrali shoxlanmagan (ba'zan yuqori qismlari shoxlangan), ichi kovak, yuqori qismi tuksiz, pastki qismi esa tuklar bilan qoplangan. Bargi oddiy, toq patli ajralgan, 4-11 juft sgmentlar (bo'lakchalar)dan

1-rasm. Valeriana officinalis L. o'simligining gul, ildiz va bargining umumiy tuzilishi

iborat. Ildizoldi barglari uzun bandli bo'lsa, poyadagi barglar bandi poyaning yuqori qismiga yetgani sari qisqara boradi. Barglari poyada qarama-qarshi joylashgan. Gullari mayda, hidli, poya uchida qalqonsimon yirik ro'vakchaga to'plangan. Kosacha barglari gul ichiga qarab qayrilgani sababli aniq bilinmaydi. Gultojisi varonkasimon besh bo'lakli, uchi ichkariga qayrilgan, oq yoki pushti rangli, otaligi 3 ta onalik tuguni 3 xonali, pastda joylashgan. Mevasi – cho'ziq tuxumsimon, och qo'ng'ir pista. Valeriana o'simligi urug'ini 1000 donasining og'irligi – massasi 0,4-0,6 grammni tashkil qiladi. May oyining oxiridan boshlab avgust – senyatbr oylarigacha gullaydi.

Valeriana turkumiga kiruvchi turlar polimorf o'simliklar hisoblanadi. Dunyoda yovvoyi holda ularning 250 ga yaqin turlari uchraydi. Shimoliy va Janubiy Amerika, Yevropa va Osiyoning tog'li mintaqalarida tarqalgan. MDH davlatlari hududida 23 tur, O'rta Osiyoda 12 tur, Respublikamizda esa 3 tur uchraydi. Valeriana turlari tabiatda tarqoq holda uchragani bois tabiiy zaxiralari farmatsevtika sanoati hamda aholi talabini qondiraolmaydi. Tabobatda asosan dorivor valeriana – Valeriana officinalis L, ishlatiladi, mazkur tur maxsus xo'jaliklarda ekib o'stiriladi. Dori vositalari tayyorlash uchun valerianani ildizi va ildizpoyasi ishlatiladi. Farmasevtika amaliyotida "Valeriana ildizi" deb atashadi.

Valerianani urug'lari pishib yetilgandan so'ng, yer ostki qismlari kovlab olinadi. Plantatsiyalarda o'stirilgan valerianani vegetatsiyani ikkinchi yili maxsus konstruksiyali pluglar yordamida yoki ketmonlar vositasida kovlab yig'ib olinadi va ildizpoyasi poyadan ajratiladi.

Valeriana o'simligini ildizi va ildizpoyasi tarkibida 0.5-2% efir moyi va sof holda izovalerian kislota bo'ladi. Valeriananing efir moyi asosan ingichka ildizlarda, izovalerian kislota esa, yug'on va qari ildizpoyalarda ko'proq bo'ladi. Bu moy tarkibida izovalerian kislota barning spirti bilan hosil qilgan murakkab efiri – barniolizovalerianat, shuningdek barniolning sirka, chumoli kislotalari bilan hosil qilgan murakkab efiri hamda terpeniol, pinen, kamfen, azulen, kessil spirti (proazulen), limonen, sof holdagi barneol, izovalerian kislota va boshqa birikmalar bo'ladi.

Mahsulot tarkibida efir moyidan tashqari 0,01% ga yaqin alkaloidlar (xatinin, valerin, aktenidin va boshqalar), uchuvchan asoslar, valerid glikozid pochul spirti, oshlovchi moddalar, sanoninlar, qandlar, olma, sirka va boshqa kislotalar bo'ladi. Valerianani bizning respublikamiz sharoitida kuzda va erta bahorda ekish tavsiya

etiladi. Ayrim mintaqalarda, hususan yog'ingarchilik ko'p bo'ladigan Rossiyaning bir qator viloyatlarida yoz oylarida ham ekish mumkin.

Kuzda yer shudgor qilinib, molalanib tekislanadi, chizellanib begona o'tlar qoldiqlaridan tozalangan maydonga 60 sm kenglikda egat olinib, har bir gektar yerga 7-8 kg miqdorda urug' sepib chiqiladi, qadalgan urug'ning chuqurligi 1-1,5 smdan oshmasligi kerak. Valeriananing urug'i sovuqqa chidamli bo'lib, tuproq harorati 5 °C bo'lganda unib chiqadi. Ammo urug' unib chiqishining optimal darajasi 15-20 °C ni tashkil qiladi. Ob-havo sharoiti yaxshi bo'lgan davrlarda urug' yerga qadalgandan so'ng 15-20 kun o'tib urug' unib chiqadi. Vegetatsiyaning ikkinchi va kelasi yillarida yerdan qor ketgan zahoti valeriana maysalari unib chiqadi. Valerianani parvarish ishlari maysalar orasini yumshatish, chopiq qilishdan boshlanadi. Unib chiqgan nihollar mahalliy va mineral o'g'itlar bilan oziqlantirilib chiqiladi.

Har bir gektarga 30-40 kg dan azot va fosforli mineral o'g'itlar berish tavsiya etiladi. Valerianaga ishlov berish davrida, uning yerosti ildizpoyasi va ildizlari massasi katta bo'lishligi uchun, o'sib chiqqan gul poyalari olib tashlanadi. Valerianani urug'dan tashqari ko'chatlari orqali ham ko'paytirish mumkin. Buning uchun maxsus niholxona (pitomnik) tashkil qilinib ko'chatlar yetishtiriladi va yetilgan niholchalar ochiq yerga ko'chirilib o'tkaziladi. O'tqazilgan har bir nihol oralig'i 10-15 sm bo'lishligi va zudlik bilan sug'orilishi kerak.

Valerianani ildizlari vegetatsiyani ikkinchi yilining ohirida, o'simlik urug'lari pishib yetilgandan so'ng kovlab olinadi. Har bir gektar maydondan 15-20 sentnerdan quruq holda ildiz kovlab olinadi. Yig'ib olingan mahsulot tuproqdan tozalanib, mahsus idish yoki savatlarga solib suvda yuviladi. Suvi selgishi uchun biroz vaqt ochiq yerda qoldiriladi va havo kirib turadigan joyda yoki qurutgichda 35-40 °C da quritiladi. Valeriananing ildizi va ildizpoyasi ho'lligida hidsiz va oqish bo'lib, quritilgandan so'ng qo'ng'ir ranga aylanadi hamda o'ziga xos "valeriana hidi"ga ega bo'ladi. Bu o'zgarishlar quritish davrida yuz bergan fermentatsiya jarayoni natijasidir.

Dorivor valeriana istiqbolli osimliklar toifasiga kirib nafaqat zamonaviy tibbiyot va xalq tabobatida ham o'zining beqiyos o'rniga ega. Valerianning ildizlari va rizomlarining kimyoviy tarkibida 100 dan ortiq turli xil komponentlar ajratilgan. Ko'pgina biologik faol moddalar efir moyida mavjud bo'lib, ularning miqdori quritilgan xom ashyoda 0,5 dan 2% gacha. Eng muhim komponentlar izovalerik kislota, borneol, bisiklik monoterpenlar, taninlar, polisaxaridlar, saponinlar, valepotriatlar va alkaloidlardir. Valerianda 10 xil valepotriat ajratiladi, bu dorilarning yengil antispazmolik ta'sirini ta'minlaydi. Alkaloidlar, qatronlar va boshqa ba'zi moddalar markaziy asab tizimiga tinchlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Valerianning qon tomirlarini kengaytirish va koronar qon aylanishiga ta'sir qilish xususiyati glikozidlar va borneol bilan ta'minlanadi. Organik kislotalar xoleretik ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, o'simlik ekstraktida ko'plab makro- va mikroelementlar chiqariladi: temir, kaltsiy, magniy, sink, kaliy, selen va boshqalar. Valeriyani uzoq muddat ishlatish bilan tanada selen va temir to'planishi mumkin. Faqat o'simlikning ildizlari va ildizpoyalari dorivor xususiyatlarga ega bo'lishi muhimdir. Uning kurtaklari va to'pgullari tibbiyotda qo'llanilmaydi.

Valerian o'simligiga asoslangan dorilar turli xil foydali xususiyatlarga ega va hatto yosh bolalarga ham buyuriladi. O'simlikdan olinadigan dorilar yurak-qon tomir

tizimi va oshqozon-ichak traktini tartibga soladi, markaziy asab tizimining qo'zg'aluvchanligini pasaytiradi va silliq mushaklarning spazmlarini yumshatadi. Valeriya oilasining a'zosi sedativ, yallig'lanishga qarshi va gipnoz sifatida qabul qilinadi. O'simlik o'simliklaridan tayyorlangan preparatlar quyidagi ta'sirga ega:

- bosimni pasaytirish;
- qon tomirlarini kengaytirish;
- venoz tomirlarning spazmlarini yo'qotish;
- qalqonsimon bezni normalizatsiya qilish.

Valerian dori-darmonlari pnevmoniya, tutilish, yurakdagi og'riq, astma, isteriya, yurak urishi, migren, ruhiy kasalliklar, epileptik tutilishlar, qo'rquv, shuningdek, menopoz paytida uyqusizlik va buzilishlar uchun buyuriladi.

Asab buzilishi va qo'rqqan bolalar uchun o'simlik asosida damlamalar buyuriladi (dozasi yoshga qarab belgilanadi). Shuningdek, valerian preparatlari ovqat hazm qilish tizimi kasalliklarini mukammal davolaydi, ishtahani yaxshilaydi va o't yo'llari, jigar va o't pufagi kasalliklarida qo'llaniladi.

Valeriana ildizlari asosida tayyorlangan preparatlar dizenteriya kasalligini davolashda va qurtlardan xalos bo'lishga yordam beradigan klizmalar tayyorlash uchun ishlatiladi. O'simlik profilaktika chorasi sifatida ham olinadi.

Valerian ko'plab dorilar, gomeopatik vositalar va parhez qo'shimchalarining bir qismidir. Valerian ekstrakti tablet shaklida va etil spirti asosida tayyorlanadigan damlamasi sifatida ishlab chiqariladi. Shuningdek, valerian tinchlantiruvchi o'simlik choylari va murakkab preparatlarning bir qismidir.

An'anaviy tibbiyotda valerian uyqu buzilishi va asabiy zo'riqish uchun engil sedativ va gipnoz sifatida ishlatiladi. Shuningdek, ba'zida u asab, yurak-qon tomir tizimlari va ovqat hazm qilish traktining ayrim kasalliklarini kompleks davolashda buyuriladi. Valerian quyidagilar uchun ishlatiladi: Uyqusizlik va uyqusizlik; Psixo-emotsional stress; Ovqat hazm qilish tizimidagi spazmolitik og'riq; Silliq mushak organlarining spastik holati; gipertenziya; Koronar qon aylanishining buzilishi; Jigar va o't yo'llarining ayrim kasalliklari. Yuqoridagi kasalliklarni davolashda valerian qo'llash maqsadga muvofiqligi ilmiy tasdiqqa ega. Biroq, uning preparatlari faqat kompleks terapiyada buyuriladi. Uni asosiy dori sifatida ishlatish tavsiya etilmaydi, chunki jiddiy kasalliklarni davolashda valerianning samaradorligi ahamiyatsiz. Xususiyatlari tufayli valerian an'anaviy tibbiyotda keng qo'llanilishini topdi. U vazn yo'qotish, migren, gastrit, oshqozon yarasi, ko'z, teri, nafas olish tizimi kasalliklarini, nevrologik og'riqlar, konvulsiyalar va hatto epileptik tutilishlarni davolash uchun ishlatiladi. Biroq, bunday sharoitlarni davolashda valerianning samaradorligi ilmiy dalillarga ega emas va faqat spekulativdir. An'anaviy tibbiyot retseptlarida valerian ko'pincha boshqa dorivor o'tlar bilan birgalikda ishlatiladi. Misol uchun, yallig'lanishga qarshi vosita sifatida valerian, Seynt Jonning go'shti, yalpiz va romashka rizomlari to'plami ishlatiladi. Miyaning tomirlarini tozalash uchun arpabodiyon urug'i va asal bilan valerian infuzioni ishlatiladi. Surunkali gastritni davolash uchun zira, shuvoq, civanperçemi va kalamus ildizpoyalari bilan valeriana buyuriladi. Garchi bunday to'lovlar an'anaviy tibbiyotda juda uzoq vaqt davomida qo'llanilgan bo'lsa-da, ularning samaradorligi haqida ilmiy dalillar yo'q. Bundan tashqari, valerian juda ko'p kontrendikatsiyalar va yon ta'sirga ega, shuning uchun har qanday dori kabi, uni

ehtiyotkorlik bilan va faqat shifokor ko'rsatmasi bo'yicha va preparatni qo'llash bo'yicha ko'rsatmalarni diqqat bilan o'qib chiqqandan keyin olish kerak.

Valerian ildizi ekstrakti kukuni

Qurilgan ildizpoyalarni maydalash va ichish uchun qaynatma qilish mumkin. Buning uchun xom ashyo qaynoq suv bilan quyiladi va ozgina infuz qilinadi yoki qaynatiladi. Turli retseptlarda damlamani tayyorlash texnologiyasining tavsifi farq qilishi mumkin. Bundan tashqari, xom ashyoni maydalash, mayda kukunga aylantirish va spirtli ichimliklarni quyish mumkin. To'g'ri tayyorgarlik bilan, bunday damlamani dorixonani almashtirishi mumkin. Damlamasi 1:5 nisbatda tayyorlanadi, ya'ni 10 gramm maydalangan valerian ildiziga (taxminan 2 choy qoshiq) 50 gramm etil spirti qo'shiladi. Dori yopiq shisha idishda 2 hafta davomida infuz qilinadi.

Boshqa o'tlar bilan birgalikda quritilgan valerian ildizlari ba'zan aromatik yostiqlarga qo'shiladi. Ular yotishdan oldin tinchlantirish uchun asosiy yostiqlarning ichiga yoki ostiga joylashtiriladi. Valerian aniq hidga ega, bu uning terapevtik ta'sirini ta'minlaydigan tarkibiy qismlardan biridir. Jumladan, efir moylari va valerianing hidi tufayli u markaziy asab tizimiga ta'sir qiladi, tinchlanishga va uxlab qolishga yordam beradi.

Valeriani uzoq vaqt davomida ishlatish mutlaqo barcha odamlar uchun kontrendikativ ekanligini tushunish muhimdir. Preparatni noto'g'ri ishlatish ovqat hazm qilish tizimining buzilishiga, shuningdek bosh og'rig'iga, ko'ngil aynishiga va qo'zg'alishga olib kelishi mumkin. Gipertenziv bemorlar va homilador ayollar uchun valeriani qo'llash tavsiya etilmaydi. Bundan tashqari, surunkali enterokolit bilan og'rig'an insonlar dorivor o'simlik o'z ichiga olgan preparatlarni qo'llashda kontrendikedir.

Xulosa. Umuman olganda, farmatsevtika sanoati korxonalarini ehtiyojlarini dorivor o'simliklar xomashyosi bilan to'la-to'kis, uzliksiz ta'minlash, hamda dorivor o'simliklar homashyo bazasini yaratish uchun ularni ekib o'stirish, hamda ularning

ekin maydonlarini kengaytirib, dorivor o'simliklar dehqonchiligini respublikamizda rivojlantirish, qishloq xo'jaligimiz fanlari oldidagi asosiy vazifalardan hisoblanadi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Ildizpoyadan birinchi yili ildizoldi to'pbarglar, ikkinchi yilidan boshlab poya o'sib chiqadi. Poyasi tik o'suvchi 1,5-2,0 metrgacha yetadi. Silindrsimon, mayda qirrali shoxlanmagan (ba'zan yuqori qismlari shoxlangan), ichi kovak, yuqori qismi tuksiz, pastki qismi esa tuklar bilan qoplangan. Bargi oddiy, toq patli ajralgan, 4-11 juft sigmentlar (bo'lakchalar)dan iborat. Ildizoldi barglari uzun bandli bo'lsa, poyadagi barglar bandi poyaning yuqori qismiga yetgani sari qisqara boradi. Barglari poyada qarama-qarshi joylashgan. Gullari mayda, hidli, poya uchida qalqonsimon yirik ro'vakchaga to'plangan. Kosacha barglari gul ichiga qarab qayrilgani sababli aniq bilinmaydi. Gultojisi varonkasimon besh bo'lakli, uchi ichkariga qayrilgan, oq yoki pushti rangli, otaligi 3 ta onalik tuguni 3 xonali, pastda joylashgan. Mevasi – cho'ziq tuxumsimon, och qo'ng'ir pista. Valeriana o'simligi urug'ini 1000 donasining massasi 0,4-0,6 grammni tashkil qiladi. May oyining oxiridan boshlab avgust – senyatbr oylarigacha gullaydi.

TADQIQOT NATIJALARI

Valeriana turkumiga kiruvchi turlar polimorf o'simliklar hisoblanadi. Dunyoda yovvoyi holda ularning 250 ga yaqin turlari qayd qilingan. Shimoliy va Janubiy Amerika, Yevropa va Osiyoning tog'li mintaqalarida tarqalgan. Sobiq ittifoq hududida 23 tur, O'rta Osiyoda 12 tur, Respublikamizda esa 3 tur uchraydi. Valeriana turlari tabiatda tarqoq holda uchragani bois tabiiy zaxiralari farmatsevtika sanoati hamda aholi talabini qondira olmaydi. Tabobatda asosan dorivor valeriana – Valeriana officinalis L, ishlatiladi, mazkur tur maxsus xo'jaliklarda ekib o'stiriladi. Dori vositalari tayyorlash uchun valerianani ildizi va ildizpoyasi ishlatiladi. Buni dorishunoslik amaliyotida "Valeriana ildizi" deb atashadi.

Valeriana ko'p yillik, bo'yi 2 m ga yetadigan o't o'simlik. Ildizpoyasi qisqa va ko'pgina mayda ildizchalar bilan qoplangan bo'lib, yer ostida tik joylashgan. Ildizpoyadan birinchi yili ildizoldi to'pbarglar, ikkinchi yildan boshlab poya o'sib chiqadi. Poyasi tik o'siuvchi, silindrsimon, mayda qirrali, shoxlanmagan (bazan yuqori qismi shoxlangan), ichi kovak, yuqori qismi tuksiz, paski qismi esa tuklar bilan qoplangan. Bargi oddiy, toq patli ajralgan, 4-11 juft segmentlar (bo'lakchalar) dan iborat. Ildizoldi barglar uzun bandli, poyadagi barglar bandi esa poyaning yuqori qismiga yetgani sari qisqarib boradi. Barglari poyada qarama-qarshi joylashgan. Gullari mayada, hidli, poya uchida qalqonsimon yirik ro'vakka to'plangan. Kosachabrglari gul ichiga qarab qayrilgani sababli aniq bilinmaydi. Gultojisi varonkasimon, besh bo'lakli, uchi ichkariga qayrilgan, oq yoki pushti rangli, otaligi 3 ta, onalik tuguni 3 xonaligi, pastga joylashgan. Mevasi – cho'ziq tuxumsimon, och qo'ng'ir pista. May oyining oxiridan boshlab avgust oyigacha gullaydi. Yovvoyi valeriananing ildizpoyasining uzunligi 1-3 sm, diametiri 1-2 sm, ildizining uzunligi 4-8 sm, diametiri 1-2 mm, plantatsiyada yig'ilgan ildizpoyaning uzunligi esa 5 sm, diametri 3 sm, ildizining uzunligi 20 sm bo'ladi. Dorivor valeriana may-avgust oylarida gullaydi, mevasi sentiyabirda yetiladi.

МУНОКАМА

Plantatsiyalarda o'stirilgan Valerianani esa ikkinchi yili maxsus konstruktsiyali — Valeriana Plugi yordamida kovlab yig'ib olinadi va ildiz poyasi poyadan ajratiladi. Suvi selgishi uchun biroz ochiq yerda qoldiriladi va salqin hamda havo kirib turadigan joyda yoki qurutgichda (35 gradus) sekin qurutiladi. Valeriana ildiz va ildizpoyasi tarkibida 0.5-2 % efir moyi va of holda izovalerian kislota bor. Mahsulot tarkibida efir moyidan tashqari alkaloidlar, valerid glikozidi, oshlovchi moddalar, saponinlar, kislotalar va boshqa moddalar ham uchraydi.

Valeriananing yangi yig'ilgan yerosti organlari tarkibida volepotriadlar (0.5-2%) miqdorda bo'ladi. Damlama, nastoyka, qaynatma, efirvaleriana nastoykasi, quruq ekstarkt, validol (tabletkasi yoki eritma holda chiqariladi) Valeriana preparatlari nerv sistemasini tinchlantirish (uyqusizlikda, nerv qo'zg'alishi davrida va boshqa nerv kasalliklarida) hamda yurak faoliyatini tartibga solish uchun ishlatiladi. Valeriana nastoykasi yurak kasalligida ishlatiladigan. Kardiovalen va boshqa preparatlar tarkibiga kiradi. Valeriananing mahsuloti nerv sistemasini tinchlantiruvchi va meda kasalliklarida ishlatiladigan choy-yig'malarga kiradi.

Dorivor Valeriana yetishtirish hamda undan foydalanish.

Asab tizimi, shamollash va gripp, o'simlik va tabiiy vositalar, dori vositalari, uyqu dorisi va sedativlar.

Valeriana dorivor o'simligi Belarusiya Respublikasi, Rossiya, Belarusiya hamda O'zbekiston hududlarida yetishtiriladi va dori vositasida tayyorlanadi. Barglari va daraxt po'stlogi ichni qotiruvchi damlamalarga qo'shiladi.

O'simlik preparatlari (damlama, tabletkasi, nastoyka) nevroz, asabning buzilishi, uyqusizlik, grip, toniya va stenokardiya kasalliklarini davolashda qo'llaniladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganimizda, bizning asosiy maqsadimiz valeriana, ya'ni asorun o'simligini shifobaxshlik xususiyatlari va farmasevtika sanoatiga tatbiq qilish davomida undan tabiiy pitomnik ham tabiiy plantatsiyalar yaratish. Chunki kun sayin dunyoda dorivor o'simliklar homashyosidan olinadigan tabiiy dorilarga talab ortmoqda .Shu sababli bizning eng muhim vazifalarimizdan biri O'zbekistonning dorivor o'simliklaridan olinadigan tabiiy dorilarni jahon miqyosiga tatbiq etish.

REFERENCES

1. Белолыпов И.В. Краткие итоги первичной интродукции растений природной флоры Средней Азии в Ботаническом саду АН УзССР // Интродукция и акклиматизация растений: Сб. науч. тр. – Ташкент: БС АН УзССР, 1976.
2. М.Д. Тургунов, В.П. Печеницын, Н.Ю. Бешко, Д.А. Абдуллаев, Уралов А.И. Биологические особенности редких видов семейства Iridaceae Juss. флоры Узбекистана в условиях ex situ Acta Biologica Sibirica, 2019, 5(2), P.17-22.
3. Тамахина А.Я., Локьяева Ж.Р. Селекция и культивирование девясила высокого.
4. Ibragimov A.Yu. Shifobaxsh ne'matlar. – Toshkent: Navroz nashriyoti, 2016.

5. O'G'Li, Saminov Avazbek Alimardon, Abdug'Aniyeva Durдона O'ktamjon Qizi, and Nazirova Bonuxon Hayrulla Qizi. "Dollar daraxtining yetishtirish texnologiyasi." *Science and innovation* 1.D3 (2022): 297-300.
6. Saminov, A., B. Yusupova, and S. Qoraboyeva. "Dorivor shuvoq o'simlikgining shifobaxshlik xususiyatlari va undan samarali foydalanish." *Science and innovation* 1.D7 (2022): 105-109.
7. Хайдаров Мавлон Машрабович, Юлдашев Гулям. Основы применения гуминовых веществ в светлых сероземах// Наманган давлат университети илимий ахборотномаси. – Наманган, 2020. –№8. -С. 88-93.
8. Murodjon Isagaliyev, Evgeny Abakumov, Avazbek Turdaliyev, Muzaffar Obidov, Mavlonjon Khaydarov, Khusnida Abdukhakimova, Tokhirjon Shermatov and Iskandar Musayev. Capparis spinoza L. Cenopopulation and Biogeochemistry in South Uzbekistan// *Plants* 2022, <https://doi.org/10.3390/plants11131628>.
9. Мирзаев У. Б., Умарқулова Б. Н., Қулдашева М. И. Марказий фарғонанинг суғориладиган ўтлоқи саз тупроқлари шароитида сабзи етиштиришда янги агротехнологиялари самарадорлиги // *Science and innovation*. – 2022. – Т. 1. – №. D3. – С. 71-76.
10. Юлдашев Г.Х., Хайдаров М.М. Потенциальная энергия гумуса-критерия бонитровки почв// *Научное обозрение. Биологические науки*. 2021 г. №3.
11. Anvarjonovich D. Q., O'g'li S. A. A., O'g'li X. The importance of fungicides and stimulants in preparing seed grains // *Asian journal of multidimensional research*. – 2021. – Т. 10. – №. 4. – С. 415-419.
12. Saminov, A., B. Yusupova, and S. Qoraboyeva. "Dorivor achchiq shuvoq o'simligining shifobaxshlik xususiyatlari va undan oqilona foydalanish." *Science and innovation* 1.D7 (2022): 95-99.
13. Юлдашев Г., Хайдаров М.М. Изменение морфологических и агрохимических свойств темных сероземов чаткальского хребта// *Научное обозрение. Биологические науки*. – Российская Федерация. Российская академия естествознания. – Москва, 2019. –№3/ С. 42-46.
14. Хайдаров М. М., Турдалиев А. Т. Саминов ААУ Энергетические особенности аминокислот в светлых сероземах // *Тенденции развития науки и образования*. – 2021. – №. 80-3. – С. 45-47.
15. M. Haydarov., A. Sobirov. Энергетические особенности ароматических, диаминокарбоновых кислот и пролина в темных сероземах. *Science and innovation international scientific journal*, 2022 йил 2-сон, 42-47 бетлар.
16. M. Haydarov., G'. Yuldashev. Energy characteristics of some free amino acids in dark serozems. "Prospects for the introduction of innovative technologies in the development of agriculture" 18.06.2021
17. Saminov, A., D. Ne' Matova, and M. Aliyeva. "Tirnoqgul o 'simligining dorivorlik xususiyatlari va dori tayyorlash usullari." *Science and innovation* 1.D6 (2022): 75-78.
18. Saminov, A., H. Komilov, and D. Nasriddinova. "Na' matak (rosa) ning siz va biz bilmagan dorivorlik xususiyatlari." *Science and innovation* 1.D6 (2022): 7-12.

19. Abdurahimova, M., D. Mamadaliyeva, and G. Siddiqova. "Dorivor o „simlik isiriqning shifobaxsh xususiyatlari." Science and innovation 1.D6 (2022): 185-188.
20. Abdurahimova, M., Sh Tursunaliyev, and G. Botirova. "Dorivor oq va qora (susame) kunjutning shifobaxsh xususiyatlari." Science and innovation 1.D7 (2022): 100-104.
21. Saminov, A., D. Ne“Matova, and M. Aliyeva. "Dorivor rozmarin o „simligini ko „paytirish va undan sohalarda samarali foydalanish." Science and innovation 1.D6 (2022): 79-82.
22. O‘G‘Li, Saminov Avazbek Alimardon, Ismoiljonova Durdona Erkinjon Qizi, and Kamoliddinova Iroda Toxirjon Qizi. "Dorivor momordika yetishtirish va o „simlikning o‘ziga xos xususiyatlari." Science and innovation 1.D4 (2022): 14-18.
23. Saminov, A., D. Ismoiljonova, and M. Rahmataliyeva. "Dorivor sut qushqo‘nmas osimligining foydali xususiyatlari va undan oqilona foyalanish." Science and innovation 1.D4 (2022): 155-159.
24. Haydarov, M., et al. "Lamiaceae oila vakillarining biz bilgan va bilmagan dorivorlik xususiyatlari." Science and innovation 1.D7 (2022): 89-94.
25. Abdurahimova, M., U. Nazirjonov, and R. Muhammadjonov. "Dorivor echinacea purpurea o „simligining foydali xususiyatlari va undan halq tabobatida foyalanish." Science and innovation 1.D6 (2022): 197-201.